

Ігор Магновський

Івано-Франківський юридичний інститут
Національного університету “Одеська юридична академія”
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри загальноправових та гуманітарних дисциплін
magn.igor@ukr.net

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

© Магновський І., 2017

У правовому аспекті висвітлено Європейський суд з прав людини у ракурсі міжнародно-правової гарантії захисту прав і свобод громадян України. З'ясовано правові підстави поширення юрисдикції Європейського суду з прав людини на Україну та процедуру виконання нею його рішень. Окреслено місце та роль Європейського суду з прав людини в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України. Визначено проблемні питання виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні. Охарактеризовано особливості умов прийняття скарг у Європейський суд з прав людини. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення механізму виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини в Україні, що є невід'ємним фактором сучасної конституційно-правової політики української держави у сфері забезпечення прав і свобод її громадян.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини; Європейська Конвенція з прав людини; міжнародно-правова гарантія; права і свободи людини та громадянина; юридичні гарантії.

Игорь Магновский

ЕВРОПЕЙСКИЙ СУД ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА КАК МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВАЯ ГАРАНТИЯ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД ГРАЖДАН УКРАИНЫ

В статье в правовом аспекте освещены Европейский суд по правам человека в ракурсе международно-правовой гарантии защиты прав и свобод граждан Украины. Выяснены правовые основания распространения юрисдикции Европейского суда по правам человека в Украине и процедуру выполнения его решений. Определены место и роль Европейского суда по правам человека в конституционно-правовом механизме защиты прав и свобод граждан Украины. Определены проблемные вопросы выполнения решений и применение практики Европейского суда с прав человека в Украине. Охарактеризованы особенности условий принятия жалоб в Европейский суд по правам человека. Обоснованы предложения относительно совершенствования механизма исполнения решений и применение практики Европейского суда по правам человека в Украине, что является неотъемлемым фактором современной конституционно-правовой политики украинского государства в сфере обеспечения прав и свобод её граждан.

Ключевые слова: Европейский суд по правам человека; Европейская Конвенция по правам человека; международно-правовая гарантия; права и свободы человека и гражданина; юридические гарантии.

Igor Mahnovskyi
Ivano-Frankivsk Law Institute
National University "Odessa Law Academy"
Department zahalnopravovyhta humanities
Sc., D., Prof

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AS AN INTERNATIONAL LEGAL GUARANTEE OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF CITIZENS OF UKRAINE

The article highlights the legal aspect of the European Court of Human Rights in the perspective of international legal guarantees of protection of rights and freedoms of citizens of Ukraine. It is found legal grounds of spreading jurisdiction of the European Court of Human Rights in Ukraine and the procedure for the fulfillment of its decisions. Outlined the place and role of the European Court of Human Rights in the constitutional-legal mechanisms for protection of rights and freedoms of citizens of Ukraine. Identified issues of enforcement and application of the European Court of Human Rights in Ukraine. Characterized conditions of complaints to the European Court of Human Rights. Grounded suggestions for improving the mechanism for enforcement and application of the European Court of Human Rights in Ukraine, which is an essential factor in modern constitutional-legal Ukrainian state policy in the sphere of rights and freedoms of its citizens. Due to the importance and significance enforcement and application of the European Court of Human Rights appears necessary to consolidate the constitutional level relevant legal norms binding on its solutions for domestic law Ukraine. Congregation that international-law guarantees encourage to implementation of the necessary legal status of citizens of Ukraine transition from provided in the Constitution and laws of the State the possibility to reality. It notes that the legal guarantees of rights and freedoms of person and citizen, as intra-law and international law are in tight close connection between themselves, are interdependent, interrelated and complementary to each other and act as a key component of the Remedies Ukraine and freedoms.

Key words: European Court of Human Rights; the European Convention on Human Rights; international legal guarantee; of the rights and freedoms of man and citizen; legal guarantees.

Постановка проблеми. Важливе значення у сфері забезпечення реалізації, охорони та захисту прав і свобод людини та громадянина в сучасних умовах розвитку людської цивілізації належить міжнародно-правовим гарантіям, що є різновидом юридичних гарантій і становлять систему загально визнаних принципів та норм, які регулюють сферу забезпечення прав і свобод окремих індивідів та соціальних спільностей (народів, націй), а також міжнародні установи й організації на теренах як європейського, так і світового простору, котрі наділені відповідними функціями та повноваженнями. Зазначені процеси не можуть оминати й Україну, яка не тільки географічно розташована в центрі Європи, але й свідомо крокує у правову європейську спільноту, долаючи на цьому шляху наявні перешкоди. Зважаючи на це, існує витребувана часом нагальна потреба в новітніх підходах ефективного забезпечення прав і свобод людини, від якого залежить демократична, соціальна та правова зрілість суспільства і перспективи його подальшого розвитку, що породжує значущість та актуальність вирішення цієї проблематики.

Аналіз дослідження проблеми. Означеній проблемі тією чи іншою мірою присвятили свої доробки такі науковці: Д. М. Белов, Н. Є. Блажівська, М. В. Буроменський, Т. М. Заворотченко,

А. М. Колодій, О. О. Кочура, І. В. Кретьова, О. О. Майданник, О. В. Марцеляк, М. В. Мазур, А. Ю. Олійник, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабіновича та інші, напрацювання котрих містить корисний за обсягом фактичний матеріал та спонукає до подальших досліджень ефективних шляхів дієвості такого міжнародного інституту гарантій прав і свобод людини та громадянина як Європейський суд з прав людини.

Тому метою і завданням цієї статті є висвітлення Європейського суду з прав людини у ракурсі міжнародно-правової гарантії захисту прав і свобод громадян України.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зауважити, що підняття прав людини на рівень міжнародної співпраці означає їхню безпосередню “глобалізацію”, перетворення на надбання кожної людини “через голову” того конкретного суспільства і держави, до якої ця людина належить [1, с. 45].

Міжнародно-правові гарантії прав і свобод людини – є важливим засобом забезпечення їх реалізації, охорони і захисту на міжнародному, наддержавному рівні. Їхня особливість полягає у тому, що на відміну від внутрішньодержавних засобів забезпечення прав і свобод, які встановлюються нормами внутрішнього законодавства, система міжнародного та регіонального забезпечення прав і свобод людини ґрунтується на міжнародно-правових нормах, які створюються шляхом підписання державами багатосторонніх угод з відповідних питань. І як наголошує І. Я. Дюрягін “право на захист подібно до зброї: якщо воно необхідне, потрібно вміти ним користуватися” [2, с. 49].

Держава, яка є учасником тієї чи іншої міжнародної угоди з прав людини, впроваджує норми цієї угоди у своє внутрішнє законодавство. Конституція України містить відповідні норми, закріплені в ст. 9, 18, згідно з якими підписані Україною міжнародні договори є частиною її національного законодавства, а мирна та взаємовигідна співпраця з іншими країнами здійснюється за загально визначеними принципами і нормами міжнародного права [3].

Окрім того, стаття 12 Закону України “Про міжнародні договори України” від 29 червня 2004 року закріплює один із важливіших принципів міжнародного права “*pacta sunt servanda*”, зміст якого полягає в неухильному дотриманні Україною норм міжнародного права [4].

Водночас ч. 3 статті 55 Конституції України передбачає, що кожен після використання всіх національних засобів правового захисту має право звернутися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [3], що безпосередньо передбачає і звернення до Європейського суду з прав людини.

Як констатує О. О. Кочура, основним повноваженням Європейського суду з прав людини є застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод та протоколів до неї, яке проявляється передовсім у розгляді ним індивідуальних заяв. Воно полягає у здійсненні контролю за дотриманням державами-учасницями Конвенції та протоколів до неї. Вирішуючи питання про наявність чи відсутність порушення гарантованих Конвенцією прав і свобод, Європейський суд з прав людини дає оцінку діям чи бездіяльності національних органів влади або національному законодавству щодо їхньої відповідності Конвенції та протоколів [5, с. 10–11].

Не осторонь цього стала ратифікація Україною у 1997 році Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод (далі ЄКПЛ), що є найвагомішим досягненням у державі. Відповідно до статті 1 ЄКПЛ держави – члени зобов’язуються забезпечувати кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, передбачені цим документом [6, с. 8]. На європейському континенті ЄКПЛ є першим міжнародно-правовим документом, який не лише містить перелік основних прав і свобод, але й встановлює систему контролю за їх здійсненням у межах кожної країни – члена Ради Європи. Сьогодні механізм контролю, запроваджений Конвенцією, пройшов випробування часом і є одним із найефективніших міжнародно-договірних механізмів у галузі прав людини [7, с. 4].

Указана Конвенція встановлює 10 умов прийнятності скарги у Європейський суд з прав людини, зокрема: звертатися до якого можливо лише у разі порушення того права, яке передбачене Європейською Конвенцією з прав людини; скаргу може подати лише та особа, якої права безпосередньо було порушено; порушення права повинно відбутися на території, яка перебуває під

юрисдикцією однієї з держав-учасників Європейської конвенції з прав людини; порушення права, за загальним правилом, повинно відбутися після вступу Європейської Конвенції з прав людини в силу, за винятком триваючих порушень; заявник зобов'язаний вичерпати ефективні засоби правового захисту, наявні в країні; звернення до Європейського суду повинно бути спрямованим, за загальним правилом, не пізніше від шести місяців з моменту прийняття останнього судового рішення; скарга повинна бути обґрунтованою: на заявника покладається обов'язок доказати порушення державою його права; скарга не може бути анонімною; скарга не може містити образливих висловлювань; не можна подавати скарги з одного й того самого приводу одночасно до двох (і більше) міжнародних органів, наприклад, до Європейського суду з прав людини і до Комітету з прав людини в ООН. Протокол № 14 вводить ще одну умову прийнятності – незначність шкоди, з огляду на цілі Конвенції та з огляду на те, що справа по суті може бути розглянута в межах національної юрисдикції [8, с. 30–31].

Своєю чергою, необхідно детальніше зупинитися на умові “вичерпності всіх внутрішніх засобів правового захисту”. Так, у справі “Андіквар проти Туреччини” (Akdivar v. Turkey) у 1996 році Суд указав, що засоби правового захисту повинні мати достатній ступінь надійності не лише в теорії, але й на практиці. Вони повинні бути неодмінно ефективними і доступними. Ефективність засобів правового захисту складається з кількох складових, таких як можливість доступу до цих результатів для заявника, а також незмінність та передбачуваність результатів вичерпання засобів правового захисту. Суд указав також, що за загальним правилом ефективним засобом захисту є судовий розгляд, хоча в деяких випадках і він може бути неефективним. Враховуючи це, Суд вправі, за наявності виняткових обставин, визнати скаргу прийнятною, навіть якщо не були вичерпані всі засоби правового захисту. Суд визнав, що необхідно реалістичне враховувати не лише саму наявність правових засобів у правовій системі конкретної держави-учасника, але й загальний правовий і політичний контекст, у якому вони повинні діяти, рівно як і становище, в якому перебувають заявники. З урахуванням наведеного, Суд указав, що “вимога про вичерпання всіх внутрішніх засобів правового захисту також є непринятною, якщо цілком очевидно, що існуюча адміністративна практика постійних порушень, несумісна з положеннями Конвенції, і держава проявляє терпимість щодо подібних порушень, внаслідок чого розгляд у національних судах може стати марним або неефективним” [9].

Т. П. Попович зазначає, що Європейський суд з прав людини, розглядаючи кожну справу, оцінює державне втручання щодо прав людини, враховуючи те, що призвело до обмежень прав людини, передбачених Конвенцією, за низкою критеріїв, зокрема: а) щодо “законності” державного втручання; б) щодо “необхідності у демократичному суспільстві” державного втручання; в) щодо цілі державного втручання (обмеження права людини) – так званої “правомірної цілі” [10, с. 136].

Поняття “законності” у позиціях Європейського суду з прав людини обумовлюється тим, що норми Європейської Конвенції з прав людини вживають декілька словосполучень, пов'язаних з цією категорією: “у порядку, встановленому законом”, “законне...”. У своїй практиці Європейський суд виходить з широкого розуміння “законності”, “закону” – як норми внутрішнього законодавства держави. Інакше кажучи, йдеться про закони й підзаконні акти. Водночас внутрішнє законодавство, його норми повинні відповідати принаймні декільком критеріям, зокрема зрозумілості та доступності, без дотримання яких Суд не може сприймати норму як закон при розгляді справи. Водночас розуміння Судом “законного” виходить також із того, що “закон” сприймається у контексті основних принципів Конвенції. І навпаки, Суд не може прийняти за “закон” норму, яка суперечить таким принципам. Європейський суд розгорнуто виклав позицію щодо поняття “законного” у справі “Барановські проти Польщі” (Baranowskiy v. Poland), вказавши таке: “51... Суд повинен, крім того, встановити, чи є саме національне законодавство у відповідності до Конвенції, у тому числі до загальних принципів, які виражені або припускаються в ній. 52. У зв'язку з останнім пунктом Суд підкреслює, що в тому, що стосується позбавлення волі, особливо важливо, щоб дотримувався принцип правової визначеності. Тому життєво важливо, щоб підстави позбавлення волі за національним правом були чітко визначені і сам закон був передбачуваним у застосуванні, щоб вони відповідали стандарту “законності”, встановленому ЄКПЛ, котрий вимагає, щоб усі закони були досить точними, і будь-яка людина – якщо необхідно, після відповідної

консультації – могла передбачити, у максимально можливій за цих обставин ступені, наслідки, які та чи інша дія може спричинити” [11].

Розуміння поняття “необхідне в демократичному суспільстві” Європейський суд з прав людини заторкував у багатьох рішеннях, але найбільш розгорнуто його позиція викладена у постанові за справою “Красуля проти Російської Федерації”. Скарга стосувалася кримінального переслідування за публікацію у газеті. Суд указав: “34. Перевірка необхідності в демократичному суспільстві вимагає від Європейського суду визначення того, чи відповідало оскаржене втручання “гострій суспільній потребі”, чи було воно співрозмірним переслідуваній правомірній цілі чи були підстави, які використані властями державою-відповідача для виправдання втручання, застосовуваними й достатніми. Під час оцінювання того, чи справді існує така необхідність, і які заходи повинні бути вжиті у зв’язку з цим, національній владі надається певний мінімум меж розсуду. Однак ця можливість оцінки не є безмежною, а йде рука в руку з європейським наглядом, що його здійснює Європейський суд з прав людини, чийм завданням є винесення кінцевого рішення щодо того, чи сумісне застосоване обмеження права з свободою вираження думки, гарантованою статтею 10 ЄКПЛ. Тому під час здійснення своєї наглядової функції завданням Європейського суду не є заміщення влади держави-відповідача, а, радше, здійснення нагляду за дотриманням положень статті 10 Конвенції у світлі обставин цієї справи загалом і рішень, які вони приймають згідно з їхніми можливостями самостійної оцінки. Європейський суд з прав людини повинен переконатися у тому, що владою держави-відповідача були застосовані стандарти, які відповідають принципам, викладеними у статті 10 ЄКПЛ, і що рішення властей були засновані на розумній оцінці відповідних обставин...” [12].

Правовою підставою поширення юрисдикції Європейського суду з прав людини в Україні став її відповідний Закон “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” від 23 лютого 2006 року [13]. Однак незважаючи на це, В. С. Петренко наголошує, що застосування судами положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини під час розгляду справ та ухвалення рішень є, радше, винятком з правила, ніж правилом [14]. А тому, у зв’язку із важливістю та значущістю виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини, на нашу думку, є необхідність закріплення на конституційному рівні відповідної правової норми щодо зобов’язального характеру його рішень для національного права України.

Висновки. Отож міжнародно-правові гарантії спонукають до здійснення необхідного у правовому статусі громадян України переходу від передбаченої у Конституції та законах держави можливості до реальної дійсності.

Отже, юридичні гарантії забезпечення прав і свобод людини та громадянина як внутрішньо-правові, так і міжнародно-правові, мають нерозривний зв’язок між собою, є взаємозалежними, взаємопов’язаними та взаємодоповнювальними, а також є ключовою складовою механізму захисту прав і свобод громадян України.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Международное сотрудничество государств в области прав человека : монография // Под ред. В. Н. Денисова. – К. : Наукова думка, 1987. – 264 с.* 2. *Дюрюгин И. Я. Гражданин и закон. – Москва : Юридическая литература, 1989. – 384 с.* 3. *Конституція України. – Х. : ПП “ІНГВІНІ”, 2006. – 64 с.* 4. *Закон України “Про міжнародні договори України” № 1906-IV від 29 червня 2004 року (поточна редакція від 20.07.2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>. – Назва з екрана.* 5. *Кочура О. О. Європейський суд з прав людини в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 “Конституційне право; муніципальне право” / О. О. Кочура; Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. – Х., 2015. – 20 с.* 6. *Закон України “Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року”, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції від 17 липня 1997 року // Відомості Верховної Ради. – 1997. – № 40. – Ст. 263.* 7. *Карпачова Н. І. Права людини: від проголошення до реального втілення // Вісник Уповноваженого Верховної Ради України з прав*

людини. – 1999. – № 1. – С. 3–7. 8. Воскобитова М. Р. *Стандарты Европейского Суда по правам человека и российская правоприменительная практика: сборник аналитических статей / Под ред. М. Р. Воскобитовой.* – Москва : Анахарсис, 2005. – 528 с. 9. *AkdivarAndOthers -v- Turkey.* (Application no. 21893/93) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58062# {"itemid": \["001-58062"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58062#{). – Назва з екрана. 10. Попович Т. П. *Правові засоби здійснення демократії у державах Центральної Європи: теоретичні та практичні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Т. П. Попович; ДВНЗ “Ужгородський національний університет”.* – Ужгород, 2015. – 215 с. 11. *Baranowski v Poland, Appno 28358/95.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58525# {"itemid": \["001-58525"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58525#{). – Назва з екрана. 12. *Дело “Красуля (Krasulya) против Российской Федерации” (Жалоба № 12365/03). Постановление Суда. Страсбург, 22 февраля 2007 г.* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.echr.ru/documents/doc/2466723/2466723-001.htm>. – Назва з екрана. 13. Закон України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” від 23 лютого 2006 року № 3477-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. – Назва з екрана. 14. Петренко В. С. *Практика та рішення Європейського суду з прав людини як джерело права в Україні / Київський районний суд міста Одеси (від 6 квітня 2016 року)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kievskiyud.od.ua/press-department/all-news/1828-praktika-ta-rishennya-evropejskogo-sudu-z-pravl-yudini-yak-dzherelo-prava-v-ukrajini>. – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Denisov V. N. *Mezhdunarodnoe sotrudnichestvo gosudarstv v oblasti prav cheloveka: Monografija* [International cooperation of States in the field of human rights: Monograph], Kiev, Naukova Dumka Publ., 1987, 264 p. 2. Djurjagin I. Ja. *Grazhdanin i zakon* [The citizen and the law], Moscow, Legal literature Publ., 1989, 384 p. 3. *Konsty`tuciya Ukrayiny`* [The Constitution Of Ukraine], Kharkov PP “NGUN” Publ., 2006, 64 p. 4. *Pro mizhnarodni dogovory` Ukrayiny`* [On international treaties of Ukraine]. ThelawofUkraineonJuly 20, 2014. Availadlead: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>. 5. Kochura O. O. *Yevropejs`ky`j sud z prav lyudy`ny` v konsty`tucijno-pravovomu mexanizmi zaxy`stu prav i svobod gromadyan Ukrayiny`Kand. Diss.* [The European court of human rights in constitutional legal mechanism of protection of the rights and freedoms of citizens of Ukraine Kand. Diss.], Kharkov, 2015, 20 p. 6. *Pro raty`fikaciyu Konvenciyi pro zaxy`st prav i osnovny`x svobod lyudy`ny` 1950 roku* [On ratification of the Convention on the protection of the rights and fundamental human freedoms 1950]. ThelawofUkraineonJuly 17, 1977. 7. Karpachova N. I. *Prava lyudy`ny` : vid progoloshennya do real`nogo vtilennya* [Human rights: from proclamation to real implementation]. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine on human rights, Vol. 1, 1999, pp. 3–7. 8. Voskobitova M. R. *Standarty Evropejskogo Suda po pravam cheloveka i rossijskaja pravoprinenitel'naja praktika: sbornik analiticheskikh statej* [The standards of the European Court of human rights and Russian law enforcement practice: a collection of analytical articles], Moscow, Publishing House “Anacharsis” Publ., 2005, 528 p. 9. *Akdivar And Others – v- Turkey.* (Application no. 21893/93). Availadlead:[http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58062# {"itemid": \["001-58062"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-58062#{). 10. Popovy`ch T. P. *Pravovi zasoby` zdijsnennya demokratiyi u derzhavax Central`noyi Yevropy` : teorety`chni ta prakty`chni aspekty`Kand. Diss.* [Legal means of implementation of democracy in the countries of Central Europe: theoretical and practical aspectsKand. Diss.], Uzhgorod, 2015, 215 p. 11. *Baranowski v Poland, App no 28358/95.* Availadlead:[http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58525# {"itemid": \["001-58525"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58525#{). 12. *Pro vy`konannya rishen` ta zastosuvannya prakty`ky` Yevropejs`kogo sudu z prav lyudy`ny`* [On the implementation of decisions and application of practice of the European court of human rights]. ThelawofUkraineonFebruary 23, 2006. Availadlead: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>. 13. Petrenko V. S. *Prakty`ka ta rishennya Yevropejs`kogo sudu z prav lyudy`ny` yak dzherelo prava v Ukrayini* [Practice and the decisions of the European court of human rights as a source of law in Ukraine]. Availadlead: <https://kievskiyud.od.ua/press-department/all-news/1828-praktika-ta-rishennya-evropejskogo-sudu-z-pravl-yudini-yak-dzherelo-prava-v-ukrajini>.

Дата надходження: 04.01.2017 р.